

ADALET VE TİYATRO

JUSTICE AND THEATRE

NURHAN TEKEREK*
İSMET TEKEREK**

ÖZET

Adalet kavramı kaynağını felsefeden alır. Sokrates döneminden günümüze en çok sorgulanan ve tartışılan kavramlardandır. Çünkü bir başkasıyla ilişkide ortaya çıkar ve özgürlük-erdem-devlet-şahsiyet-hak-mülkiyet kavramlarını da içine alan tam erdemdir. Sokrates'ten Platon'a, Heraklitos'tan Aristoteles'e, Kant'tan Hegel'e ideal bir devlette adaletin tecellisi konusu hep temel konulardan olmuş, ideal devletle ve insanın mutluluğuyla koşut olarak irdelenen bir kavram olmuştur. Çeşitli adalet tanımları yapılmış, adalet doğal hukuk ve pozitif hukuk bağlamında incelenmiştir. Günümüzde de özgürlük-adalet-devlet paradigması içinde adalet sorunu dünyanın temel sorunudur. Böylesi temel bir kavram olan adalet Antik Yunan'dan bu yana tiyatro oyunlarında da en çok sorgulanan kavramlardan biri olmuştur. Kimi zaman doğal hukuk, kimi zaman pozitif hukuk, kimi zaman her ikisi birlikte oyunlarda sıklıkla işlenmiştir.

ABSTRACT

Concept of justice has its origin in philosophy. It is one of the concepts which has been interrogated and discussed since the age of Socrates. Since it emerges from the relation with the other and it, as complete virtue, contains such concepts as freedom-virtue-state-person-right-property. From Socrates to Plato, from Herakleitos to Aristotle, from Kant to Hegel, embodiment of justice is one of the main subjects and it has been considered as parallel to ideal state and happiness of man. Various definitions of justice have been expressed, and justice has been studied in the context of natural and positive law. In our times justice is the basic problematic in the center of paradigm of freedom-justice-state. Justice, such a basic content, has been one of the notions that has been questioned in theatre plays since Ancient Greece. Sometimes natural law, sometimes positive law, sometimes both of them, has been frequently treated in the plays.

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü, Mudanya-Bursa.

** Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Doktora Öğrencisi, İzmir.

Giriş

Adalet kavramı kaynağını felsefeden alır. Bütün hukuk felsefesi tarihi adalet erdeminin tartışılması üzerine yoğunlaşmıştır. Adalet ancak hukuk, hakkaniyet, özgürlük, şahsiyet, iyi, erdem ve devlet kavramlarıyla iç içe tartışılabilir ve anlaşılabilir. Dolayısıyla felsefe ve hukuk tarihinde tek bir adalet tanımlaması bulmak da mümkün değildir. (Öktem, 1993; 110)

Felsefe sözlüğüne bakıldığında adalet yine birden çok içerikle açıklanır. Şöyle ki: Adalet, siyasal sistemlerin, bireyler arasındaki ilişkilerin ve eylemlerin ahlak bakımından adil ya da doğru olma niteliği. Adil davranma ilkesi; eylemde adil olma niteliğini ya da ilkesini gösterme, dürüstlük; bir eylemin ahlaki doğruya, ahlaksal akla ya da gerçeğe uygun olması; hakkın ya da hak tanırılığın hüküm sürmesi. (Ulaş,2002;9)

Antik Yunan felsefesinden bu yana en önemli erdemlerden biridir adalet. Örneğin Aristoteles şu Yunan atasözüyle adaletin önemini belirtir: “*Adalette bütün erdem bir arada bulunur.*” (Aristoteles, 2002;1129b) Başka deyişle adalet kendi amacını kendinde taşıyan erdemin tam kullanılmasıdır. Çünkü bu erdeme sahip olan kişi yalnızca kendi kendinde değil, başkasıyla ilişkide de bu erdemi kullanabilir. Aristoteles devam ederek bu tam erdemi şöyle açıklar: Yönetici zaten ancak başkalarıyla ilgisinde yöneticidir. Dolayısıyla ister yönetici, ister ilişkide olan insan olsun, *başka birine yararlı olan insan, yani kendine değil bir başkasına erdemli davranan insan iyi insandır.* Çünkü bu güç bir iştir. O halde der Aristo-

teles: “adalet erdemin bir parçası değil erdemin bütünüdür, karşıtı olan adaletsizlik ise kötülüğün bir parçası değil, kötülüğün bütünüdür.” Ardından ekler: “Adalet ile erdem aynı şeydir. Ama adaletin olduğu şey ile erdemin olduğu şey aynı değildir. Başkalarıyla ilişkide söz konusu olduğunda adalettir; kendi başına böyle bir huy söz konusu olduğunda erdemdir. (Aristoteles, 2002;1130a)

Dolayısıyla adaleti bilen değil, adil olan, adil davranan insan adaletlidir. Yani eylemdir söz konusu olan, bir başkasıyla ilişkide: adil olma eylemi.

Sokrates’le birlikte *adalet* tasarımıyla daha çok ilgilenilir. *Nomus* (Yasa) ile *Physis* (Doğa), bir devletin yasası ile, bir toplumun töresi ile insan doğasının ihtiyaçları arasındaki karşıtlık bağlamında yürütülen, *insanın nasıl ya da neye göre yaşaması gerektiği* tartışmasıyla yakın bağlantılı olan adalet anlayışı ve kavramı insanlık tarihinin en uzun soluklu tartışması olmuştur. Çünkü insan ancak başkalarıyla ilişkide şahsiyettir ve başkalarıyla ilişkide *adil olma eylemi bir ihtiyaç haline gelir.*

İngiliz düşünürü Hobbes’a göre adaletsizlik; *Sözleşmeye uymamaktır.*

Kant ise adalet konusunu incelerken üç ayrı ilkeye dikkati çeker: Onurlu yaşa, kimseye zarar verme, herkese payına düşeni ver. (Güriz, 2012;14)

Adnan Güriz, adaleti *eşitlik ve rasyonalite* kavramlarıyla ilişkilendirir. Eğer adaletin a priori (önsel, deneyden bağımsız) bir kavram olduğu kabul edilirse, bunun eşit-

lik fikri ile doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte adalet kavramı ile birlikte değerlendirilen eşitliğin mutlak bir niteliğe sahip olması olası değildir. Çünkü hukuk düzeninde yurttaşla yabancı, reşit olanla olmayan farklı hukuki konumlar da bulunurlar. Bu durumda şartların gereğine göre nimetlerin ve kültürlerin farklılığı adaletin gereği olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla değişik durumlar ve konumlarda bulunanlara farklı muamele yapılması eşitlik ilkesine ters düşmeyebilir. Adalet kavramının diğer unsuru rasyonelliktir. Rasyonellik, kişiye yapılacak uygulamanın belli kurallarla önceden belirlenmesi ve kişinin keyfi bir muameleye maruz kalmaması anlamını taşır. Bu nedenle *adil eylemin* özünde, *düzenlilik* ve *rasyonellik* vardır. Öznel ve duygusal uygulama adaletle bağdaşmaz. Öyleyse hukuk kurallarının objektif uygulanması ile adalet arasında koşutluk vardır. (Güriz, 2012;15)

Özetele Adalet; bir şahsiyetin hak ettiğini almasını sağlayan, özgürlük ve devlet kavramlarıyla diyalektik ilişki içinde olan, insanlık için olmazsa olmaz ortak aklın oluşturduğu etik ve pozitif ilkelerdir denilebilir.

Niyazi Öktem adalet tanımının görelliğinden söz ederek *Doğal Hukuk* ve *Yerleşik Hukuk* kavramlarından söz eder. Yani mevcut olan hukuk düzeni karşısında *olması gereken* hukuku savunanlar ya da ideal hukukun ideal adalet olduğunu iddia edenlerle (Doğal Hukukçular), adaletin kaynağını bu evrene dayandıran somut adaleti savunanlar (Yerleşik Hukukçular) vardır. Bu görüşlerden hareketle iki tür adalet tanımı yapar Öktem: Aşkın Adalet ve Yerleşik-Somut-Dünyevi Adalet (Öktem, 1993;110)

Aşkın Adalet, Platon ve Diğerleri

Aşkın Adalet Tanımı kaynağını Platon ve Kant'ın *ikili evren* (Somut- Maddi Duyumlar Evreni X Aşkın İdealar Evreni) çelişkisinden alır.

Bu görüşe göre ideler evreni insana model olmalıdır, onu yönlendirmelidir. Yani insanın üzerindeki aşkın, soyut, akılla kavranabilir hakikatler vardır. Adalet de bunlardan biridir. İnsanoğlu bu evrende, aşkın evrendeki hakikatleri (en önemlisi adalet) gerçeklik haline dönüştürmekle yükümlüdür. Adalet en üstün değerlerden biridir. Tanrıdan hemen sonra gelir ve *Salt İyi*'yi açıklar.

İlk siyaset felsefecisi olarak kabul edilen ve hocası Sokrates'ten bayrağı devralan Platon ideal ve ütöpik bir devlet anlayışı kapsamında adaleti de açıklamış, etik ve yasa (*Pozitif Hukuk*) açısından adalet ve devlet ilişkisi üzerinde durmuştur. Platon *Devlet* adlı eserinde Kozmos- Polis (Site Devlet)- İnsan arasındaki diyalektik ilişki-den söz ederken Sokrates'in dilinden "Bireysel Adillik Nedir?" sorusunun yanıtını arar. Önce bir tez ileri sürer. Tez şudur: Adillik "doğruyu söylemek ya da alınan şeyi geri vermektir." (Platon,1995;331c) Ancak Sokrates¹ şöyle bir akıl yürütmeye bu tezin eksik yanını giderir:

"-Örneğin akılı başında arkadaştan silahını alsak, bu arkadaş çıldırsa, emanetini geri istese, vermek adil değildir ve bir çılgına, gerçeği olduğu gibi söyleyene de adil adam denebilir." (Platon,1995;331c)

O zaman şöyle denilebilir: Kimi durumlarda insana, o insanın sahip olduğu şeyi vermek onun için zararlı olabilir.

Strauss'un deyişyle; her insan kendine ait olanı, mülkiyetini iyi bir şekilde ve bilgece kullanamaz. (Tekerek, 2005;3) Eğer adaletin faydalı bir şey olduğunu düşünüyorsak, herkesin kendine uygun olanı, hakkını, kendi için iyi olanı alması gerektiğine ikna olunabilir. (Tekerek, 2005;3) Peki buna kim karar verecektir? Bu sorunun yanıtı Platon'da doğal olarak *Filozof-Bilge Yöneticiler*'dir.

Bu sonuca şöyle varır Platon. Ona göre zihinsel aktivite ruh ile ilişkilidir. Ruh bireyin ahlaki ve rasyonel yanını oluşturur. Ruhü da üç kısma ayırır Platon: *Rasyonel Kısım* (Akıl), *Yürekli Kısım* (Cesaret), *İştahlı Kısım* (Arzu, istek). Ruhun akıl ve yürek yanı mutlak iştahı kontrol etmelidir. (Platon,1995;331c 440, 441, 442.)

Ruhun bu üç kısmına uyan erdemler de vardır.

Akılın erdemi bilgelik, yüreğin erdemi cesaret, iştahın erdemi ölçülülük-tür. Adaleti ise Platon hiyerarşinin en üstüne koyar . Adalet diğer tüm erdemlerin varlığı için mutlak koşuldur. Adalet, diğer üç erdemün uyum içindeki bir aradalığı ile söz konusu olacaktır. (Platon,1995;444)

Platon'a göre birey için adaletin yaratılması, ruhun kısımları arasında doğal düzen ve yönetimin tesisi ile mümkün olabilir. Başka bir deyişle; İştahsal Kısım, Yürekli Kısımın işbirliği ile Akıl (Rasyonel Kısım) tarafından kontrol altına alındığında insan ruhunda adalete erişilmiş olur. (Platon,1995;369)

Platon'un adil düzeni ya da siyaset felsefesi de ruhtaki üçlemesini andırır. Onun düzeninde:

- Bilgeler-Filozoflar vardır. Rasyonel olanı, akılı temsil ederler. Bilginin aşığdırlar. En yüksek mutluluk olan iyi ideasına erişmeye yatkındırlar.
- Yiğitler-Koruyucular-Bekçiler: Cesareti temsil ederler. Onuru amaçlayan hareketli bir yaşamları vardır.
- Hırslılar-İştahlılar: Ruhlarını iştahsal kısım yönetir. Bunlar için mutluluk, hazların gerçekleşmesi ve acıdan sakınmadır. Bu nedenle altın, gümüş ve mülkiyetin diğer türlerini biriktirmek amaçlarıdır.

Bu üçleme dikkate alındığında elbette bilgeler-filozoflar yöneticiliği hak edenlerdir. Onların geleneksel hukukla ya da çoğunluğun kaprisleri temelinde şekillenmiş pozitif hukukla (yasalar) sınırlandırılmaları gerekir. Çünkü sahip oldukları bilgi evrensel bilgidir ve mutlak bilgidir. Dolayısıyla bilgeler, evrensel olanı ve ancak diyalektik aracılığıyla erişilebilecek doğal hukuku takip edeceklerdir. (Platon,1995;473)

Yiğitlik ise koruyucular (bekçiler) sınıfını şekillendirir. Bu bağlamda Platon kadın-erkek ayrımı da yapmaz. Çünkü kadın da erkek kadar yüreklidir ve koruyucu olabilir. Fark doğadan değil maddi özelliklerden kaynaklanır. Jimnastik ve eğitim yoluyla kadın da erkek kadar koruyucu görevi üstlenebilir. Koruyucu olabilmek için yalnız ruh ve vücut eğitimi yetmez. Koruyucu, dostlarını düşmanlarını da birbirinden ayırabilmelidir.

Bu noktada tekrar Platon'un Devlet'indeki Sokrates ve Polemarkhos arasındaki tartışmaya başvurulabilir. Adil insanın herkese iyilik yaptığı söylenemez. *Adillik vatanseverliktir*. Dostlara, eş değerde kendi sitesindeki yurttaşlara iyilik, düşmanlara ve yabancılara kötülük etmektir. Bu nedenle Sokrates; koruyucuların, yarıdıştan kendi insanlarına yumuşak, dostça, yabancılara azgın, sert davranacağını belirtiyor. (Tekerek, 2005;3) Ayrıca sitenin yurttaşları da, tüm insanları kardeş görmekten vazgeçecek ve kardeşlik duygusunu kendi sitesindeki yurttaşlar için hissedecektir. Özetle bu görüşlerden yola çıkıldığında adillik, dostlar arasında *Ortak İyi*'ye tam bağlılıktır; bireyin, kendine ait olan hiçbir şeyi sitesinden esirgememesidir.² Yurttaşların kişisel çıkarları ile polis çıkarlarının özdeşleşmesinde en önemli engel özel mülkiyettir. Platon'a göre Koruyucular ortaklaşa yaşayacaklar, ortak sofralarda yemek yiyeceklerdir. Koruyucular öncelikle müzik ve jimnastikle savaş sanatını öğreneceklerdir. İhtiyaçları da, özel mülk edinen üreticilerce karşılanacaktır. Koruyucular felsefe eğitimi de alacakları için yaşlandıklarında yönetici sınıfa katılabileceklerdir. Genç bir kişinin ruhu koruyucu sınıfa uygun değilse üreticilere katılabilir. Bir üretici aynı anda birden fazla iş yapmamalıdır. Çünkü dikkati dağılır ve başarılı olamaz. (Platon,1995;374)

Sınıflar arası seçimi erdem temelinde bilge yöneticiler yapacaktır. Bu yüzden kral, bilge-filozof kral olmadıkça, yani aynı insanda devlet gücüyle akıl gücü birleşmedikçe o devlet bozuk bir devlettir, adil de değildir Adil devlet ancak akıl gücüyle

le devlet gücünün birleştirildiği bir devlettir. Böyle bir devlette mutlak bir kanunla herkese kendi yapabileceği iş verilir. (Platon,1995;473) Platon'un sözünü ettiği üç sınıfın birbirine karışması da devlet ve adalet için çanların çaldığı anlamına gelir. Ancak üreticilerin, koruyucu ve yöneticilerin her biri üzerine düşen görevi yapıyorsa Adalet tesis edilebilir.

Platon yönetim sanatını bilen, adeta farklı renkler ve yünler kullanan ve ahenk yaratan usta bir dokumacı gibi, en iyi ve en adil düzeni oluşturmak için farklı doğalara sahip yurttaşları bir ahenk içinde bir araya getiren ve farklı yeteneklerden yararlanmasını bilen bir devlet adamı modeli önerir. (Platon, 2005, 267e, 268a)

Bu niteliklere sahip devlet adamı yoksa ne olacaktır? İşte o zaman *Yasalar* devreye girecektir. Platon'a göre insan ruhunda Mantık ve Tutku denilen iki duygu vardır. Bu duygular kuklaların ipleri gibidir. Bu iplerle hareket ederiz bizler. Ancak aklın ipinin tutkunun ipine karşı çıkması gerekir. Böylece polisteki hukuka da uyulacaktır. (Platon, 1988, 644,645) Yasaların yönettiği bir poliste insanların *kendileri için* yasalara uymaları gerekir. Dolayısıyla itaat çok önemlidir. Aksi halde insanlar vahşi hayvanlara döneceklerdir. İnsanların iştahtları ve tutkuları yasalarla mutlaka sınırlandırılmalıdır. Bu yapılmazsa o polis dağılır. Peki kişi yasaya uymazsa ne olacaktır? Cezalandırılacak mıdır? Platon bu sorunun yanıtını erdemle verir. Eğitim yoluyla kazanılan birikim ışığında kişi kendini rızasıyla yasalara uymalıdır. (Platon,

1988, 874-875) *Yasaların istikrarı mutlaka sağlanmalıdır*. Bunu yapacak en önemli kurum da *Yargıçlar Kurulu*'dür. Yasalara uymayı güvence altına alan bir diğer öge de *Din*'dir. Platon dini erdemli bir toplumun yaratımında gerekli bir unsur (Tanrı korkusu!) olarak görmektedir.

Platon'dan örneklediğimiz ve Aşkın Adalet kavramını da açmılayan görüşler, olması gereken bir adalet ve devlet anlayışını sergiler. İnsanlar, bu olması gerekenin peşinden koşar ancak bu dünyada salt iyiye, salt adaletle ulaşamazlar. Çünkü iyinin içeriğini oluşturacak olan da insandır.

Bütün bu görüşlere ek olarak *Devlet* adlı eserinde adalet üzerine bir başka tanım daha verir Platon. Adillik *Güçlünün işine gelendir*. Bu görüşe göre adalet, yasalıktır ya da sitenin kural koyduğu gelenekler ve yasalarıdır. Strauss'a göre bunun adı *Yasal Pozitivizm*'dir (Tekerek, 2005;4) ve tüm siyasi dayanağıdır bu görüş. Bu görüşe göre *adillik yasaya özdeşse, adaletin kaynağı da yasa koyucudur*. Sitedeki yasa koyucu ise rejimdir, düzendir, yani yönetenler sınıfıdır. Her rejim kendi işine gelen yasalar koyar. Başka bir deyişle, kendinin dışında başka hiçbir şeyin lehinde yasa koymaz. Dolayısıyla yasalara uymak yönetilenlerin lehine değildir, hatta onlar için kötüdür. Yönetenler için ise adalet diye bir şey yoktur. Yalnızca kendi işlerine gelen yasayı koyarlar.

Yerleşik Adalet nedir? Aristoteles'te Adalet

Yerleşik adalet anlayışı gerçeklikten hareket eden, somut evren ya da somut toplumun hukukuna modellik yapan bir adaleti yansıtır. (Öktem, 1993;110) Örneğin Heraklitos, düzeni *Nomos* (Toplumsal Düzen) ve *Fizis* (Doğal Düzen) olarak ayırır. Toplumsal düzen doğal düzene uymak zorundadır. *Nomosun* meşruluk ölçütü *Fizis*'tir. *Fizis*, yani doğal düzen evrensel akıl olarak adaleti de içerir.

Stoacıların da adalet anlayışı yerleşiktir (Dünyevi-Somut). Evreni yüce bir güç, yani tümel bir akıl (logos) yönetir. Nesnelere ve biz onunla iç içe yaşarız. Logosun (Evrensel Akıl) kuralları adaleti yansıtır. *Stoacıların adaleti iyi ve ahlaklı olmayı içerir*.

Kimi zaman da yerleşik, somut adalet anlayışı ile soyut idealist devlet anlayışı iç içe geçer. Örneğin Ulpianus'un adalet tanımını şöyledir: Adalet;

- Onurlu yaşamak
- Başkasına zarar vermemek
- Herkese kendine ait olanı vermek.

Aristoteles'le birlikte Ulpianus'un bu tanımını tüm adalet tanımlarının kaynağını oluşturur. 17. Yüzyıl rasyonalist doğal hukukçular da benzeri yaptırımları sıralarlar adaleti açıklamak için:

- Hakka saygı
- Kusurlu kimsenin zararı ödemesi
- Başkasına ait olanın verilmesi

- Her insana hakkettiği cezanın ve-
rilmesi
- Ahte vefa ilkesi

Rasyonalist doğal hukukçulardan Thomasius'un tanımı ise oldukça kapsayıcıdır: "Sana yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkasına yapma. "(Öktem, 1993;112)

Aristoteles ise çok daha ayrıntılı açıklar adalet kavramını. Sonraki dönemlerdeki bu görüşleri dolayısıyla ardıllarının en çok etkileyen filozof olmuştur. O da hocası Platon gibi ruhu bölümlere ayırır. Akıl sahibi olan ve Akıldan yoksun olan kısım (tüm canlılarda ortak olan besleyici ruh). Akıl sahibi olan kısmı da; asıl anlamda akıl ile akıl dışı ya da akla aykırı olan ancak akıldan pay alan kısım. *Kendine egemen olmayan kişilerde, yani erdemsiz insanlarda – daha önce sözü edildiği gibi adalet tam erdemdi ona göre-, akıldan pay almayan kısım akılla çatışır ve akla karşı çıkar.* Kendine egemen olan insanda ise, ruhun akıldan pay alan kısmı akla uyar. İşte adaleti Aristoteles, ruhun akıl sahibi olmayan, ancak akıldan pay alabilen kısmından kaynaklanan karakter erdemleri içine koyar ve adalet kavramının ve adil olma erdeminin toplumsal ilişkilerde açığa çıkacağını belirtir. (Tekerek ve Tekerek, 2008;74)

Adalet, Platon'un öğrenciliğini de yapmış Aristo'ya göre adalet toplum ve devlet açısından en önemli kavramdır. Çünkü:

- Hukuk ve adalet, toplumun ve devletin temelidir
- Hukuk ve adalet devletin amaçlarıdır

- Hukuk ve Adalet devlet yönetiminin egemen unsurlarıdır. (Güriz, 2012; 13) Aristoteles Platon'un, adaletin en yüksek erdem olduğuna dair görüşlerini aynen alır ve bu görüşü genel (politik) yasal doğruluk kavramına dönüştürür. Ayrıca bu kavramın özel bir anlamından da söz eder ki, bu Görüceli Adalet'tir. (Aristoteles 2002; 1131a3 1131b) Gerçekte bu kavram Aristoteles'in adalet kavramıyla polislin somut düzeni arasında kurmuş olduğu ilişkinin bir sonucudur. Aristoteles en yüksek erdem olan adalet kavramından hareketle polislin ya da devletin pozitif düzeni kavramına ulaşır. Başka bir deyişle adalet kavramıyla yasanın adaleti kavramının anlam bakımından eşitliğine. (Topakkaya, 2009; 629)

Aristoteles'in genel (evrensel) adalet kavramının altında iki farklı adalet açıklaması daha vardır: *Denkleştirici Adalet* (Düzeltilici Adalet) ve *Dağıtıcı Adalet* (Paylaştırıcı Adalet).

Denkleştirici (Düzeltilici) Adalet: Bireysel ya da özel eşitlik anlayışı. Bireyler arası ilişkilerde açığa çıkan yasal ya da yasa dışı olgularda karşılaştığımız ve bu anlamda ceza hukukunun ve pozitif hukukun konusu olan adalet. Kişinin toplumsal statüsünden ve toplumdaki kabulünden bağımsız olan bir adalet türüdür. Aristoteles böylesi bir yaklaşımda eşyanın özünü ilgili olan adalet ölçüsü arayışına girer ve bu ölçüyü en eşitlikçi bir eşitleme olarak nite-

lendirir. “Kazanç ve kaybın eşitlenmesi, her ikisinin aritmetik ortalamasının alınmasıyla açığa çıkar. Bu yüzden bu işlem kesin bir değer eşitlemesine ihtiyaç duyar.” (Topakkaya, 2009; 630) Bu tür adalet gereğince, hiç kimse verdiğinden daha çok almamalı, bunun sonucu olarak daha üstün olmamalıdır. Aksi takdirde başkasına ait bir şeye sahip olmuş olur ve bu yüzden de bozulmuş olan dengeyi yeniden kurmak için o şeyi gerçek sahibine vermesi, gerekir. Zarar verenin zararı karşılayacak ölçüde tazminat ödemesi, suçla ceza arasındaki uygunluk bulunması hep bu tür adaletin gereğidir.

Dağıtıcı (Paylaştırıcı) Adalet: Normal bir toplumsal yaşamda ortaya çıkacak olan onur, para ve diğer değerlerin dağılımında kendini gösterir. Böyle bir dağılımda herkes aynı oranda dağıtılan şeylerden yararlanmayabilir. Kimisi daha çok alırken, kimisi daha az alır. *Söz konusu olan bireyin toplumsal statüsü ve konumuna göre değişen bir adalet türüdür.* Poliste yaşayan insanlara ortaklaşa sahip olunan bir şeyin dağıtılması durumunda ortaya çıkar. Burada niceliksel bir eşitlik değil geometrik-orantılı bir ilişki söz konusudur. Yani liyakat, yetenek ve topluma katkı oranında bir eşitlik. Örneğin; kurum olarak polisi ayakta tutan bürokratların ya da devletin gücünü temsil eden kişilerin hangi ölçütlere göre seçileceği ya da bu makamların neye göre eşit biçimde dağıtılacağı ve bu konuda nasıl adil davranılabileceği söz konusu olduğunda Aristoteles’in Dağıtıcı Adalet anlayışı devreye girmektedir. Aristoteles zenginlik, doğuştan kazanılan asilikli bireysel yetenek ve özgür olup olmama gibi ölçütleri getirir.

Bütün bunlara bakılmaksızın mutlak anlamda eşit paylaşım ona göre asıl adaletsizliğin ve eşitsizliğin kendisidir. (Topakkaya, 2009; 629)

Aristoteles adaleti sağlamak için tek başına doğal hukukun yeterli olmayacağını, eşitliği gözetecek pozitif bir hukukun (yasalar) zorunlu olduğunu da ifade eder. Bu olmazsa adalet, gücü olanın iradesine bırakılmış olur ki, bunun sonucunda adaletsizlik ortaya çıkar.

Aristoteles Pitagorasçıların *Misliyle Mukabele* ya da *Kısasa Kısas* anlayışına da karşılı çıkar. Bireye karşı işlenen bir suçun cezasının suça maruz kalan birey tarafından değil, yasalar tarafından verilmesi gerektiğini, bu arada yapılacak tek şeyin suçun karşılığını vermek olmadığını, aynı zamanda ilgili kurumların suçu işleyene dönük bir eğitim sürecini başlatmaları gereğini özellikle vurgular. (Aristoteles, 2012; 1132b)

Adaletin hukukla doğrudan ilişkisi üzerinde de durur Aristoteles. Onun için hukuksallık, aldatmak ve aldatılma arasında bir orta yoldur. Yani ne aldatmak ne de aldatılmak hukukun kendisidir. Bu bağlamda *adalet* ise orta yolu bulmaktır. Hukuk her şeyden önce toplumun ya da bütünün hukukudur. Özgür ve eşit insanların özgürlük ve eşitlik temeli de hukuka dayanır. Karşılıklı kabul ya da eşitlik olmadan toplumsal hukuktan bahsetmek oldukça zordur. Hukuk ancak bireyin yasalara dayanması sayesinde vardır, çünkü hukuk neyin hukuki neyin hukuk dışı olduğuna karar veren bir mevkide bulunmaktadır. Adaletin olmadığı yerde hukuk dışılık vardır. Dolayısıyla hukuksuzluğa düşmemek için birey, her-

hangi bir eylemde bulunmadan önce, o eylemin sonucunu iyi düşünmeli ve ona göre davranmalıdır. Öncesi ve sonrası düşünülmemiş bir eylemin doğurduğu zarar, o bireyin hukuksuz bir eylemde bulunduğu gösterir. Çünkü o kişi eşitliği ve dengeyi bozmuş, haksızlık yapmıştır. Ancak söz konusu eylem mutlaka isteğe bağlı gerçekleşmiş olmalıdır. İstek-İrade dışı yapılan bir eylemi haklı ya da haksız olarak nitelemek mümkün değildir.

Aristoteles'e göre adaletli davranması gereken ve genelde de davranan üç insan tipinden söz eder. Bulardan ilki "ödül ve liyakat paylaştırıcısı devlet adamı", ikincisi "haklıyı haksızdan ayıran yargıç" ve son olarak da "ürünlerini hakça bir fiyata satan üretici" ya da çiftçilerdir. (Ross, 1999; 249)

Aristoteles'te adalet kavramı her zaman bir bütün içerisinde, yani bir polis-teki (site devlet) geneli ilgilendiren ilişkileriyle söz konusu edilir. Çünkü ona göre (tıpkı Hegel'in Devleti'nde olduğu gibi) bütün (kent ya da toplum) gerçekliğin kendisidir ve polis de doğası gereği adaletin görüldüğü en önemli yerdir. Öyleyse bu bütünün parçaları da bütüne göre düzenlenmek durumundadır. Bütünü oluşturan parçalardan biri olan yurttaşlar da, polisin genel amacına ve mutluluğuna katkıda bulunmak zorundadır. Nasıl ki Hegel'de devlet ahlaki yaşamın totalitesidir, aynı şekilde Aristo için de polis, toplumsal açıdan mutlak bağımsızlığı en güzel biçimde temsil etmektedir. Polis en yüksek ilke olan herkesin mutluluğu ilkesine göre devlet düzeninde adaletin sağlanmasını da mümkün kılan tek araçtır. (Topakkaya, 2009; 629)

Hegel ve Soyut Hukuk (Şahsiyet, Mülkiyet, Hak, Suç ve Ceza)

Yeri gelmişken Hegel'in soyut hukuk ve hak kavramlarından da söz etmek gerekir. Çünkü onun adalet anlayışı da, her ne kadar hukuk felsefesinde açıkça adalet olarak söz etmese de, Soyut Hukuk kavramı içinde Şahsiyet, Hak, Mülkiyet hakkındaki görüşleri ve bütün bunların gerçekleştiği, öznel ve nesnel iradenin kesiştiği mutlak devlet anlayışı içinde ele alınabilir. Hegel'e göre hukukun emri şudur: "Bir şahıs ol ve başkalarını da şahıs olarak gör ve say". (Hegel, 2004, 36bl) Yani karşılıklı tanıma. Kant da Rousseau'nun etkisinde eşitsizlik ve bağımlılık üzerine; "öyle hareket et ki, bu hareketinde, insanlığı (insan olmayı), hem kendinde, hem başka insanların her birinde, her zaman bir amaç olarak alasın; fakat asla salt bir araç olarak kullanmayasın." Fichte'nin bu eşit ahlakilik değerini tanıma ilkesine göre; birinin kendine özgürlük atfetmesinin koşulu ya da kendini özgür görmek, diğerlerinin durumundaki özgürlüğün ne anlama geldiğinin ön bilincini gerektirir. (Tekerek, İ. 2012; 88-89) Özetle; Ben, diğerlerinin kendilerini nasıl Ben olarak aldığını anlamadan kendime kendim diyemem. Kendilik bilgisi ve özsaygı, diğerlerinin bağımsızlığını kabul etmeyi ve onların haklarına saygı duymayı gerektirir. (Tekerek, İ. 2012; 91)

Hegel ise sözü edilen bu kavramların neden değerler olarak kabul edilmesi gerektiğini açıklar. Özbilinçler karşılaşmasının deneyimlenmesinden söz eder. Kendimizi; "bir ben ki bir biz ve bir biz ki bir ben olarak deneyimlemeliyiz", der. Dolayısıyla öz-

gürlük ya da özgür ben, doğadan ve diğer bilinçten bağımsızlığını, ölümüne bir mücadeleye elde eder. Bu mücadeleyi kazanan *Efendi*, kaybeden *Köle*'dir. Köle bu süreçte mutlak efendi korkusundan, ölüm korkusundan ötürü hiçliğe indirgenmiştir. Fakat bu hiçlik durumundan efendi için verdiği emekte soğurur. Doğal dünyayı tüketmez, onun üzerinde çalışır. Emeğinin ürünlerini tanıdıkça, isterse bu emek Efendi tarafından talep edilsin, kendi özgürlüğünü deneyimler ve kendi aklını kazanır. (Tekerek, İ. 2012; 92) Böylece Efendi-Köle diyalektik ilişkisi içinde gerçek ve kendini aldatmayan bir öz bilinç yakalamak için, tarafların karşılıklı olarak eşitler arası gösterilen saygıyı göstermesi gerekir. Yani, tarafların birbirlerini şahsiyet olarak tanıması gerekir. şahsiyet öncelikle toplumsal bir kavramdır.

Başka deyişle, kişinin kendini özgür ve bağımsız hissetmesi, ancak eşitler arasında ortak tanımayı sağlayan bir toplulukta yaşayan insanlarca mümkündür. Diğerlerini baskılayan bireylerden ve diğerlerinden kurulu toplumlar istikrarsız ve aksak toplumlardır. (Tekerek, İ. 2012; 92)

Dolayısıyla adalet kavramıyla ilgili şöyle bir sonuca varılabilir: şahsiyet olmamış, birbirini eşitler arasında tanımasını bilmeyen, birbirini baskılayan bireylerden ve kurumlardan oluşan bir toplumda adalet tesis edilmesi de mümkün değildir. Şahsiyet Hegel'de, karşılıklı tanımayla kurulan bir statü kavramıdır da. Şahısların yasal durumu veya hak iddiaları ya da kapasiteleridir; hak iddialarını ortaya koyma statüsüdür. Diğerlerinin kendilerine karşı meşru olarak öne sürdükleri hak iddialarına saygı duymalarıdır.

Hak ise Hegel'e göre; genel olarak bir mevcudiyetin, özgür iradenin mevcudiyeti olması demektir. Başka bir deyişle "Hak sistemi gerçekleştirilen özgürlüktür," kendini kendinden ikinci bir doğa gibi ortaya çıkartan zihin dünyasıdır. (Hegel, 2004; 4.bl) Ben Habib bu önermeyi şöyle formüle eder:

1. Akılsal eylemliliğimi gerçekleştirmek için gerekli olan her neyse o haklıdır.
2. Birinciyi tanımayı reddediyorsanız, o zaman özgürlüğümü inkar ediyorsunuz; çünkü özgürlüğüm, kendimi bir ahlaki sorumlu olarak kavrayışıma uygun biçimde eyleme yetime bağlıdır.
3. Özgürlüğümü inkar ediyorsanız o zaman meşru ve normatif bağlayıcılığımı öne sürdüğünüz hiçbir kurallı kabul etmek zorunda değilim.
4. Çünkü iradem üzerinde, ancak, özgür bir sorumlu olarak akılsal biçimde razı olduğum kurallar bağlayıcıdır." (Habib, 2005, 188-189)

Hegel'e göre "mülkiyet de özgür iradenin bir ifadesidir". Hukuk Felsefesi'nde Mülkiyet'i soyut (ve evrensel) iradenin, yalnız kendi kendiyile ilişkide olan bir özel şahsın özgürlüğü olarak açıklarken, Sözleşme'yi, kendi kendisiyle farklılaşan şahsın bir başka şahısla ilişkiye girmesi diye ifade eder. (Hegel, 2004; 40.bl) Buradan anladığımız, mülkiyette bir başkası söz konusu değilken, sözleşmede bir başkası devreye girer. Kişinin özgür iradesini gerçekleştirebilmesi ve şahıs olarak varlığını dış alana taşıyarak yamasının ön koşulu mülkiyettir. (Hegel, 2004; 41.bl)

Herkesin eşit mülkiyete sahip olması konusunda Hegel şunları söyler:

... eğer birden fazla şahıs söz konusu ise (henüz bir tür farklılık ulunmamasına rağmen), bu şahısların şahıs olarak birbirlerine eşit olduklarını söyleyebiliriz. Fakat, bu boş bir tolojiden başka bir şey değildir. Çünkü şahıs, soyut bir şey olarak, henüz *özelleşmemiş*, yahut onu farklılaştıran terminasyonlar içine konulmamıştır. Eşitlik, müdrikenin soyut aynılığıdır; kendine dönük düşünce ve her türlü entelektüel yetersizlik, birlik'in bir farklılıkla ilişkisiyle ılaştırıldığında daima bu noktada sürçer. Burada eşitlik, soyut şahısların eşitliğinden başka bir şey olamaz ve bunun için de zilyetlikle ilgili her şey, bütün bu eşitsizlik alanı, soyut şahsın dışında kalır. Bazen toprak mülkiyetinin veya hatta her türlü servetin eşit olarak bölüşürülmesi konusunda ileri sürülen talepler, bulanık ve sathi bir anlayışın ifadesinden başka bir şey değildir, çünkü bu özel farklılıkların temelinde yalnız tabiatın dış olağanlıkları değil, aynı zamanda bütün spiritüel tabiat alanı, bunun sonsuz özellikleri ve farklılıkları ve de rasyonel tematizasyonu yatar. (Hegel, 2004; 49.bl)

Hegel işin içine doğayı da katarak eşit mülkiyet konusuna yine karşı çıkar:

Mülkiyetin ve servetin eşitsizce dağılışı konusunda tabiatın aletsizliğinden söz edilemez, çünkü tabiat özgür değildir ve özgür olmadığı için de ne adaletli, ne de adaletsizdir. Bütün insanların ihtiyacını karşılayacak bir gelire sahip olmalarını istemek, ancak sübjektif ahlâklılığın bir temennisidir... objektiflikten yoksundur. (Hegel, 2004; 49.bl)

Suç, en kısa şekliyle *hak ihlâlidir*. Ceza ise örneğin yalnızca zarar gören şeyin tazimini değil, daha ziyade suçlunun özgür iradesinin tanınmasıdır. Hegel, hak ihlallerini açıklayabilmek için karşılıklı hak tanıma olan sözleşmeden yararlanır. Sözleşmede, kendinde hak, tarafların keyfi ve özel iradesi için ortak bir şeydir. Haksızlıkta ise bu denge bozulur ve haksızlık kendinde hak ile özel hak arasındaki zıtlık olarak ortaya çıkar. Kendinde hakkın özel haktan farkı, kendinde hakkın sırf bir talepten ibaret olmasıdır. Özel hak ihlali deyince kasıtsız zarar/haksızlık, hile, suç ve elbette ceza kavramlarını açıklar Hegel.

İradeyi belirleyen şey onun *mevcudiyetidir*, ve *iradenin ta kendisi özgürlüktür*. Bu bakımdan bu mevcudiyet özgürlüğü oluşturduğuna göre, söz konusu mevcudiyetin yok edilmeye çalışılması ya da yok edilmesi, özgürlüğe bir kasıttır. Şiddet, kendi kendini yok ediş demektir. Çünkü ilgili mevcudiyeti ortadan kaldırmak bir irade gösterimidir, ama kendi kendini parçalamadır. Kısacası, şiddet haksız eylemdir. Bir şiddetin bir başka şiddetçe yok edilişi kavramsal düzeyde şiddetin kendini yok edişidir. Ancak şiddetin böylesi (birinci şiddeti ortadan kaldıran ikinci şiddet), haklı ve zorunludur. (Hegel, 2004; 93.bl)

Hegel'e göre soyut hukuk bir şiddet hukukudur, şiddetlerin karşılaşma alanıdır. Haksızlık en kısa şöyle tanımlanabilir: “ *Haksızlık, benim özgürlüğümün bir dış şey içindeki mevcudiyetine bir tecavüzdür* ”. (Hegel, 2004; 94.bl) Tecavüz de bir haksızlıktır. Tecavüz karşısında yapılabilecek şey, iradenin bir dış eylem haline bürünüp, karşı şiddet uygulamasıdır.

Hegel'in verdiği suç örnekleri, mülke ya da servete zarar, ailede ve devletteki ödevleri yerine getirmemek, yalan yere yemin, vatana ihanet, kalpazanlık, cinayet, kölelik, dini eziyetlerdir. Hegel'in suç anlayışı genel olarak, bireyin şiddet ve cebir dolu eyleminin hakkı bütünüyle reddiyesi olarak tanımlamaktır. Kendi iradesini kullanarak, yani yine özgür bir varlık olarak tecavüzü oluşturan birinci şiddeti kullanan kişinin eylemi, hukuka ve akabinde özgürlüğe karşı davranışı suçtur. (Hegel, 2004; 95.bl) Burada şiddetler, eşit özgür iradeye sahip şahısların ya da iyi ile kötünün karşılaşması değil, biri haklı diğeri haksız iki şahsın karşılaşması olarak ele alınır. Yalnız buradaki tecavüz, birinci şahsın sadece somut ve özel yanına (yani belli bir şeyin kişinin iradesine tabi kılınmasına) karşı değil, aynı zamanda o şahısta tecelli eden evrensel ve sonsuza (yani kişinin hukuki ehliyetine) karşı da yapılır. Böylece her ikisi de olumsuzlanmış olur. Dolayısıyla suç, negatif bir şeydir.

Ceza ise; hakkın gerçekleşmesi, onun zorunluluğunun, kendi kendisiyle uzlaşmasından başka bir şey değildir ve bu da hakkın ihlâlinin ortadan kaldırılmasıyla olur. (Hegel, 2004; 97.bl) Hakkın ihlali, örneğin tecavüz bir dış varlığa, mülkiyete ya da servete zarar vermek ise, onun tazmini, yani eski haline getirilmesi, eski haline getirilemiyorsa yerine evrensel bir belirlenim olarak "değer" yoluyla düzeltilmesi cezadır. (Hegel, 2004; 98bl) Bu tanım, Aristoteles'in Düzeltici Adalet'ini çağrıştırmaktadır. *Ceza*, başka bir deyişle *suçluya verilen zarar*, 1) hak ihlalini düzeltmek bakımından kendinde haklıdır, 2) ama aynı zamanda hak ihlaline uğrayan tarafından

negatif görülen ama kendine göre pozitif bir eylem işlemiş olan suçlunun özgür iradesini onaylamak bakımından onun hakkını da oluşturur. (Hegel, 2004; 99bl)

Suçlunun durumu düşünüldüğünde, Hegel'in bir misillemeci olmadığı söylenebilir. Çünkü, mutluluk, zevk, tercih tatmini vs. gibi alışıldık durumların yerine hakka ve özgürlüğe saygı, yüceltilecek bir değerse, Hegel'i bir misillemeci gibi düşünmek zordur. Hakların yerine konması, düzeltilmesi toplumsal bir yön taşımaktayken, özel ve belli bir suça karşı yöneltilen cezalandırma gözden kaçırılır. Cezalandırılmanın özel durumu, cezanın toplumsal yanıyla, hakların yerine konulması ile karşılaştırıldığında ikincildir. *Hakkın kendiyile asıl uzlaşımı* (Hegel, 2004; 220.bl) diye tanımlanan karşılıklılık ya da hakların yerine konmasının toplumsallığı suçlu açısından bakıldığında eksiktir. Bu durumda ceza kategorisi ele alındığında suçluya bakış da kavranılmalıdır. Hegel bu kavrayışı da yakalamıştır. Suçluya verilen zarar [ceza] yalnızca 'kendiliğinde' haklı olmakla kalmaz, haklı olmak itibarıyla, aynı zamanda, onun iradesinin 'kendiliğinde' varlığını, özgürlüğünün bir mevcudiyet [vücut bulma] tarzını, onun hakkını da oluşturur. Ayrıca, şunu da söylemek gerekir ki, suç işleyene verilen zarar, onun bizzat kendi içinde oluşmuş bir haktır, yani onun objektif olarak mevcut iradesinde, işlediği fiilde içerilmiş durumdadır. Bu eylem akıllı bir varlıktan geldiğine göre, içinde evrenselliği, vaz'edilmiş bir kanunu taşır. Bu akıllı varlık, bu kanunu, işlediği fiilde kendisi için kabul etmiş demektir; şu halde, bu kanunun hükmüne, kendi hakkı olarak çarptırılabilir. (Hegel, 2004; 100.bl)

Suçluya verilen ceza nasıl haklı olabilir? Hegel, bize cezanın hak kurallarını, hukuk düzenini güçlendirdiğini ve muhafaza ettiğini söylemekte. Suçlu da bir ‘şahıs’ olduğuna göre, hak-iddiaları ya da talepleri onun için de geçerlidir. Hak iddialarının etkili olması suçlunun hem iradesidir hem de özgürlüğüdür. Herkesin olduğu gibi suçlunun da hakkı cezalandırılmadır. Üstelik akıllı bir varlık olarak ki burada akıl anahtar sözcüktür. Bu bize çocuklar ve delilerin cezai ehliyeti olmamasını hatırlatmakta. Bu noktada akıllı fail eylemlerinin niyetini açığa vurduğunu bilmektedir, tıpkı diğerlerinin de aklın gereği kendi eylemlerini bilmekte oldukları gibi. Bu bakımdan suçlu ve diğerleri aynı akılsal platformu paylaşmaktadır.

Soyut hukukun daha önceki bölümlerinde herkesin birer şahıs olarak alındığını ve bundan dolayı bir takım haklara sahip olduğunu ve hakları kullanmak için kendilerinin olduğu kadar diğerlerini de şahıs olarak görmek durumunda olduklarını işlemiştik. Özellikle hak iddialarının içeriğinin mülkiyet ve sözleşme ile çizildiğini de görmüştük. Suçlu da diğerleri gibi bu hak düzenini bilmektedir. Eğer bilmiyorsa o zaman akıllı bir varlık olarak ele alınmaz. Bu durumda soyut hukuk düzeninin akılsal taleplerini algılamaz, dolayısıyla özgürlüğünü de yaşayamaz. Ceza öyle bir şeydir ki onunla “suçlunun... rasyonel bir varlık olarak onurlandırıldığı anlaşılır.” (Hegel, 2004; 100.bl) Ona göre hak akılsallığın bir taşıyıcısıdır, akılsallığı cisimleştirir; yani

devlet, ... bireyin isteyip istememesine [iradesine] bağlı olmaksızın var olan rasyonel yanı muhafaza etmelidir; suçlunun eylemi ise formel rasyonelliği, yani bireyin iradesini içerir. “... Suçlunun cezaya arptırılmakla rasyonel bir varlık olarak ortalandırıldığı anlaşılır. Eğer cezanın kavramı ve ölçüsü onun eyleminin mahiyetinden çıkarılmış olmasaydı, bu onur ona verilmemiş olurdu. (Hegel, 2004; 100.bl)

Özetlemek gerekirse Hegel’in suç ve ceza anlayışına göre, ilkin suçlunun eylemine karşı hakların yerine konması, düzeltilmesi gözetilir; ikinci olarak suçlunun cezalandırılması ona hakkının verilmesidir. Sivil toplum düzeninde ceza yetkili, yasal kurumların bir işlevidir, cezayla kendi çıkarları açısından özel olarak ilgilenen şahıslarla ilgili değildir. Cürme karşı çıkan hukuk, ölç alma şeklini taşıdığı zaman, sadece ‘kendiliğinde’ hukuktur, hukuk formuna sahip hukuk değildir, yani mevcudiyeti içinde doğru hukuk değildir. Bir taraf olarak zarara uğrayanın yerine, şimdi artık evrensel olarak zarara uğrayan sahneye çıkar. Bunun [zarara uğrayan evrensel’in] kendine özgü realitesi, mahkemedir. Mahkeme suçun kovuşturulmasını ve cezalandırılmasını kendi üstüne alır ve, *böylece bunlar artık ölç almada olduğu gibi sübjektif* ve olağan misillemeler olmaktan çıkar. Misilleme, hukukun cezada kendi kendisiyle uzlaşma halini alır. Objektif bakımdan, suçun ortadan kaldırılması yoluyla sağlanan bir uzlaşmadır bu. Böylece, kanun kendi kendisini onarmış ve geçerliğini gerçekleştirmiş olur. Suçlunun sübjektif görüş noktasına göre ise, onun kendisince de bilinen, kendisi için de, kendi korunması için de ge-

çerli olan kanun'la uzlaşma söz konusudur. Bunun için, kanun ona karşı uygulandığı zaman, o bunda adaletin tatminini bulur ve, dolayısıyla, bizzat kendi eyleminin bir sonucu olarak buna katlanır. (Hegel, 2004; 220.bl)

Adalet'in Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Bağlamında Yansıdığı Oyunlara Genel Bir Bakış

Önceki bölümlerde açıklamaya çalıştığımız Adalet ve adaletin temelini oluşturan Adalet- Adaletsizlik, Hak-Hak İhlali, Özgür İrade-Baskılanmış İrade, Suç-Ceza gibi ikilemler gerek Doğal Hukuk, gerekse Pozitif Hukuk bağlamında Antik Yunan'dan bu yana tiyatro metinleri aracılığıyla da en çok sorgulanan temalardan ve işlenen konulardan olmuştur.

Adalet ve adaletsizlik kavramının tartışıldığı ve geleceği insanlığın lehine muştulayan oyunlardan biri Aiskhilos'un *Zincire Vurulmuş Prometheus*'udur. Platon'un adalet ve adil olma eylemi yeniden anımsanıldığında, adillğin vatanseverlik, dostlara ve kendi sitesindeki yurttaşlara iyilik, düşmanlara ve yabancılara kötülük etmek olduğu düşünüldüğünde; örneğin, Prometheus-Zeus, Antigone-Kreon, Medea-İason ilişkilerine nasıl yaklaşmak gerekir?

Prometheus, annesi Gai'a'nın öğüdünden yola çıkarak ve elbette geleceği görebilme yetisini de kullanarak, gelecek zamanların güçle, zorbalıkla değil akılla kazanılabileceğini kavramıştır. Tanrıların tanrısı Zeus'un tarafını da akılla seçer ve onun

iktidarını pekiştirir. Ancak Zeus bu kadar hizmeti dokunan Prometheus'un uyarılarına kulak asmaz ve niyetini kavrılmaz. Ölümlülerin –oysa kendini var eden de ölümlülerdir- aleyhine, onların soylarını yok etmeye ve yeni bir soy yaratmaya yönelik bir dizi kararlar alır. Zeus, tanrılar ve insanlık (Ölümsüzler ve Ölümlüler) arasındaki ilişkiyi görmezden gelir Olimpos iktidarının kendine verdiği baş döndürücü güçle. Ruhunun iştahlı kısmını kontrol edemez. Adaletsizlik de böylece başlar. İnsanlığa haksızlık yapmıştır Zeus. Bu adaletsizliğe, kendini var eden insanlığa yönelik bu düşmanca tutuma, geleceği karartacak bu kötülüğe, ateşi çalarak insanlığın hizmetine sunan Prometheus engel olur ve adaleti sağlar.

Zeus'ta akıl gücüyle devlet gücü birleşmediği için (oysa akıl geleceği şekillendirecek insandan yanadır.) adaletsiz davranır ve geleceği görebilen Prometheus'u cezalandırır. Olimpos'un kralı da olsa adil bir yönetici değildir Zeus.

Öte yandan tanrıların düzenine karşı gelecekteki insanlığın düzeni önemli bir risk oluşturmaktadır. Yeni bir düzen, yeni bir medeniyet –bu şahsiyet-hakkaniyet-özgürlük-irade anlamına gelmektedir-, yeni bir hegemonya. Bu da tanrılar düzeninin ve egemenliğinin alaşağı edilmesi anlamına gelmektedir. Böylesi insandan yana bir düzen eski geleneğe, tanrılar yasasına başkaldırır. Prometheus aracılığıyla insanlığa bahşedilen yeni düzen tanrılar yasasına uygun değildir. En büyük yargıç Zeus kararını verir: Ölüm cezası. Prometheus'la simgelenen insanlık cezalandırılır aslında Zeus

tarafından. Ama adalet insanlıktan yana tecelli edecektir. Bu tecelli Zeus'un iştahlı tutumuna rağmen bir zorunluluktur da.

Zeus'un ruhunun akıldan pay alan kısmı akla uygun davranmamıştır. Oysa Prometheus zorbalıkla değil akılla Zeus'un egemenliğini sağlamıştır. Ancak Zeus güç eline geçer geçmez, iştahına kapılmış, iktidarını daim kılmak adına, tanrıları önem sırasına göre şeref payı dağıtmaya başlar. İnsan soyu umurunda bile değildir. Aristoteles'in Denkleştirici ve Dağıtıcı Adalet kavramlarına da uymaz bu ceberrut tutum. Bu adaletsizliği gören, akılla karşı çıkan bir kişi vardır: Yarı tanrı, yarı insan Prometheus. Zeus adalete ve hukuka devletin-düzenin temeli, amacı ve devletin bekası olarak bakmadığı için aslında akılsızca davranır. Prometheus'u ölüm cezasına çarptırmakla birlikte insanlığın geleceğini de muştular bir yandan.

İnsan ve insanlık bir şahsiyet, Zeus ve tanrılar bir başka şahsiyet olarak var sayıldığı da, Hegelyen bir değerlendirmeye Zeus'un hiçbir koşulda insanlığı şahsiyet olarak tanımamakta olduğu söylenebilir. Yok var saymaktadır hem insanı, hem de Prometheus'u. Böylesi bir tutum insanın ve Prometheus'un özgür bireysel ve toplumsal iradesini baskılamak anlamına gelmektedir. Kendinden başka bir şahsiyet ve güç tanımaz. Bu demektir ki:

- İnsan akılsal eylemliliğini o gün ve gelecekte gerçekleştiremeyecektir. Bu en temel haksızlıktır.
- Dolayısıyla insanın ve insanlığın özgürlüğü ve iradesi de Zeus tara-

findan yok var sayılmaktır. Bu da bir başka açıdan haksızlıktır.

- O halde eski düzen ya da tanrılar düzeni reddedilmelidir. Çünkü insanın özgür iradesiyle koyduğu kurallar bağlayıcıdır. Akıl dışı kurallar.
- Ortak iyi insanlıktadır, Zeus'ta değil.

Bu nedenlerle Prometheus'un görevi de insan aklını üstün ve özgür kılacak ateşleyici gücü tanrıların elinden almaktır. Tanrılar düzeninin yasalarına göre bu eylemin cezası ölümdür. Ama Prometheus biliyordur ki adalet ve özgürlüğün tecellisi bedel ister. Bu ağır bedeli de özgür iradesiyle öder.

Konuya mülkiyet açısından yaklaşıldığında medeniyetin simgesi olan *ateş* tanrılarıdır. İnsanlıkla paylaşılmaz. Paylaşılsa kuşkusuz insanlık şahsiyet kazanacaktır. Ya tanrıların şahsiyeti ne olacaktır? Ateşi, tanrılar paylaşmayı reddettiği için gizlice olarak insanlığın mülkiyetine geçiren Prometheus mutlaka cezalandırılmalıdır bu yüzden. Bu ceza yaptığı eylemin büyüklüğüne oranla elbette ölüm olacaktır. (Aiskhylos, 2000)

Adalet terazisinin kefelерinin kimi zaman Kreon, kimi zaman Antigone'den yana ağır bastığı, bir tür doğal hukukla (özgür irade), pozitif hukukun (devletin yasaları) çatıştığı Sophokles'in *Antigone*'si adalet kavramının hem etik, hem de hukuksal açıdan sorgulandığı en önemli tragedyalardandır. Platonist bir yaklaşımla değerlendirildiğinde, Polyneikes-Eteokles ve

Antigone-Kreon çatışmasının adaletle ilişkisi şöyle kurulabilir: Eteokles sırası geldiği halde iktidarı ve tahtı kardeşi Polyneikes'e bırakmak istemez. Polyneikes de Argos kralına sığınır ve Thebai önlerine gelerek Eteokles'e savaş açar. Kreon düşmanla birlik olup kendi ülkesine saldıran Polyneikes'i vatan haini ilan eder, kurda kuşa yem olması için cesedin gömülmesini yasaklar. Yurdu savunurken ölen Eteokles için de parlak bir cenaze töreni yapılmasını buyurur. (Sophokles, 2005) Kreon'un adaleti açısından yaklaşıldığında Polyneikes vatana ihanet etmiş, böyle bir cezayı hak etmiştir. Antigone'nin adaleti açısından yaklaşıldığında ise tanrılar yasası, ne olursa olsun cesetlerin mezarlı kalmaması ve mutlaka gömülmesini emrettiği için kardeşini gömmek onun en doğal hakkıdır. İktidar ve adalet açısından yaklaşıldığında ise zaten baştan ortada bir adaletsizlik vardır. Eteokles sırası geldiği halde, iktidardan vazgeçmemiş, adil davranmamış, kardeşine tahtı devretmemiştir. İki kardeş de öldüğü için tahta geçmek zorunda kalan Kreon da adil davranmamış, devletin bekası adına buyruğunu vermiştir. Polyneikes gömülmeyecektir. Bu cezayı hak etmiştir.

Terazinin bir kefesinde tanrılar yasası, diğer kefesinde devlet yasası sallanır durur. Sırası geldiği halde tahta geçemeyen ve Argoslularla birlik olup, Eteokles iktidarını simgeleyen Thebai'ye saldıran Polyneikes'in mezarlı bırakılması mı, Thebai'yi ve iktidarı kaptırmamak için, Kreon'a göre kahramanca ülkesini savunan Eteokles için kahramanlara layık bir cenaz töreni düzenlenmesi buyruğu mu? Böylesi sıkışık bir durumda gerçekten adil olmak çok zor değil

midir? Kreon, ruhunun bilge, akıldan pay alan kısmını kullanabilecek, devlet gücüyle akıl gücünü birleştirebilecek bir erdemlilikle adaleti yeniden inşa edebilecek kapasiteye sahip bir kral mıdır? Kardeşlerin babası, kız kardeşinin eşi Kral Oidipus kadar, İokaste'nin hem eşi, hem annesi olduğunu, babasını öfkeye kapılıp kendi kılıç darbesiyle öldürdüğünü öğrendiğinde, gözlerini kendi elleriyle kör ederek kendini lanetleyebilecek kadar cesareti var mıdır? Peki tanrıların yasalarını devletin yasalarından daha üstün tutan Antigone'nin, buyruğa rağmen kardeşini gömme eylemi ve bu eylemde ısrar etmesi, devlet ve Kreon açısından yaklaşıldığında adil midir?

Pozitif hukuk (yasalar) açısından Kreon kefesiyle, doğal hukuku (tanrıların yasasını üstün tutan bireysel-özgür irade) savunan Antigone kefesi nasıl bir dengeye ulaşmalıdır ki adalet tecelli etsin? Oyun boyunca adil bir tutum ya da karar alınmaz bir türlü. Çünkü uzlaşma yolu, orta bir yol, ortalama bir iyi bulunamaz bir tür. Biri çok dik başlıdır ve bireycidir, diğeri de en az onun kadar inatçı ve devletçidir. Aristoteles'in önerdiği herkesin mutluluğunu mümkün kılan bir adil ve ideal devlet düzeni anımsandığında, Kreon'un Polyneikes'e ve onu gömme cesaretini gösteren Antigone'ye layık gördüğü ceza toplam mutluluğu açısından ne kadar adaletli olacaktır?

Yalnızca devletin yazılı yasalarını sürekliliği-gücünü ve onu temsil eden kendi şahsiyetini tanıyan, polis-sitenin yazılmamış yasalarından aldığı güçle devletin buyruğuna karşı çıkan Antigone'nin

şahsiyetini tanımayan bir Kreon'la yönetilen poliste adaletten söz edilebilir mi? Haktan ve özgürlükten söz edilebilir mi? Oyun boyunca sürer bu sorgulamalar. Evet, iktidarını ve devletini korur Kreon. Ama Antigone'yi yitirdiği için kendini öldüren oğlunu ve karısını yitirmek pahasına. Kreon'un da, Antigone'nin de eylemine, iki değeri simgeleyen ve birbirlerini tanımayan iki şahsiyet olarak bakılabilir. İki şahıs da birbirinin özgür iradesini tanımadığı için aslında her ikisi de etik açıdan ceza almışlardır. Antigone'nin cezası pozitif hukuk açısından ölüm, Kreon'un cezası doğal hukuk açısından ölümden daha ağırdır, bir bakıma yaşarken ölmektir.

Bilge olan bir yöneticinin iştahını (işteğini) akıl ve yürekle kontrol etmesi gerekir. Tahtın mülkiyeti konusunda Eteokles ve Polyneikes aralarında anlaşma-sözleşme yapmışken, adaletin temeli olan *ahde vefa* ilkesinden vazgeçilmesi, adaletin ve elbette polisin düzenini bozmuştur. Bu bozulmayı göremeyen Kreon'un yasaları bu yüzden de Antigone'nin özgür iradesini bağlamaz. Madem ki tahtın mülkiyeti paylaşmıştı ve topluluk, bu mülkiyetle Eteokles ve Polyneikes'i tanımaktadır, o halde neden Polyneikes mülksüzleşsin?

Kemal Demirel'in *Antigone*'si ise, Polyneikes ve Antigone'nin eylemlerinin pozitif hukukun kapsamındaki suç ve ceza bağlamında mahkeme ve yargıçlar tarafından yargılandığı, somut yasaların halktan yana ve halka karşı gibi bir düzlemde sorgulandığı bir oyundur. Burada salt Kreon'un devleti değil, bir hukuk devleti ve temsilcileri yargıçlar değerlendirir Antigone'nin eyle-

mini. Adaletli bir dünyada insanın insanca yaşaması uğruna, madencilerle birlikte maddede çalışan Polyneikes'in, Eteokles tarafından zindana atılmasına karşı çıkar Antigone. Buradaki adalet ve özgürlük mücadelesi tüm insanlık için verilmektedir. (Zerrenler, 2005, 263-272)Platon'daki *güçlünün işine gelen adalet* bu oyunda da tecelli eder. Akılını ve devletin gücünü şahsında birleştiren bir devlet adamı olamadığı için yasalar devreye girer. *Yasalar da güçlü olanın yasadır*. Yargıçlar tarafından temsil edilir. Dolayısıyla böylesi bir düzende elbette adil bir karar alınmayacaktır. (Demirel, 1973)

Medea'da mitten oyuna tam bir iştah ve akıl çatışması vardır. İştah aklın kontrolünden çıktığı için, çıkarlar galebe çalar hem Medea açısından hem de İason açısından. Platon'un getirdiği dostlara güven, düşmanlara saldırı tezi Medea tarafından baştan çürütüldüğü için adalet, oyunun sonunda tecelli eder. Ne Medea, ne de İason iflah olur. Başından sonuna bir adaletsizlik silsilesidir İason ve Medea miti. Taht İason'un hakkı olduğu halde abisi Pelias tarafından gasp edilir. Pelias'ın iştahı, akıl yoksunluğu Medea mitine eklenerek sürer. Böylesi bir poliste adaletin sağlanması mümkün değildir. Pelias, yalnızca bir ayağında pabuç olan İason'un İolkos'a geldiğini görünce, durumdan kuşkulandır. Medea'nın babası Kolkhis kralı Aietes'in himayesinde bulunan, tanrı Ares için adanmış ve bir ölümlü tarafından ele geçirilmesi imkansız olan altın postu getirmek üzere İason'un sefere çıkmasını emreder. Biliyordur ki; nasılsa İason atın postu alamayacaktır. Çünkü altın post tanrı Ares adına Kolkhislerin mülkiyetindedir. Yani o toplumun kimliği, şah-

siyeti, var olma nedenidir. İason ve Argonutlar altın postu almak üzere yola çıkarlar. Medea İason'u görür görmez aşık olur. İason'un altın postu ele geçirmesi sürecinde -zorlu bir yolculuktur bu süreç: ölüm tarlasını sürüp buğday yerine dişler ekmek, bu dişlerden çıkacak devleri öldürmek ve ardından altın postu koruyan ejderhayı öldürmek gibi- Medea İason'a yardımcı olur. Çünkü ona aşiktir, gözü hiçbir şey görmemektir. Kardeşi Apystros'u dahi parçalar ve parçalarını denize atar. Korinthosların düzenini bozar elinde olmadan. Medea'nın ruhunun iştahlı kısmı akıllı kısmına galip gelmiştir çünkü. Medea'nın tutumu adil değildir. Düşmanla beraber olmuştur yalnızca iştah uğruna. Oysa Kolkhis'in düşmanları onun da düşmanıdır. Ancak akli kontrolden çıkmıştır. Bu yüzden sevgisi kontrolsüz olduğu gibi nefreti de kontrolsüz olacaktır. (Erhat, 2011)

İason'un da adaleti tesis etmesi mümkün değildir artık. Çünkü onun düzeninde de abisi Pelias'ın iktidar hırsı adaletsizliğe ve haksızlığa yol açmış, hakkı olan tahta geçememiştir. Devlet adamına yakışır adaletten yana bir erdeme sahip olamadığı için aynı adaletsizliği bu kez o Medea'ya yapar. Ona aşk ve evlilik vaat eder altın post karşılığında. Yani çıkar üzerine kurulu bir ilişki olacaktır bu, adalet üzerine kurulu değil. Evlenirler ama bu kez İason kendi çıkarı uğruna Medea'ya haksızlık yapar. Oysa Medea -altın post konusunda her ne kadar kendi toplumu için adaletli davranmamışsa da- son derece gururlu bir kadındır. Hak ettiğinden azına tenezzül etmeyen, kade-rine razı olmayan, haksızlığa uğradığında adaleti bizzat kendi sağlayan bir kadındır.

Böylesi bir kadının sevgisi uğruna aklını kullanamaması mümkün değildir. Nitekim İason Medea'nın üzerine Korinthos kralı Kreon'un kızıyla evlenmekten geri kalmaz.

Medea açısından şahsiyetine karşı işlenen bu suçun mutlaka bir cezası olacaktır. Medea'nın aklına göre - yine de bu akli iştah kontrol etmektedir- cezalandırılması gereken üç kişi vardır: İason, Kral ve Kızı. Oysa asıl haksızlığı yapan, uğruna altın postu ele geçirmede yardımcı olduğu kocasıdır. Kral ve kızının bu adaletsizlikle doğrudan bir ilişkisi yoktur. Ama Medea'nın akli öyle hükmeder. Adaleti Medea kendi elleriyle sağlar hiç çekinmeden. Medea açısından şahsiyetine karşı işlenen bu suçun mutlaka bir cezası olacaktır. İason'un evleneceği kadına çocuklarıyla zehirli hediyeler gönderir. İason'u öldürerek değil, ölümden daha beter bir acıyla, evlat acısıyla cezalandıracaktır. Kendi adaletini yeniden tesis etmek uğruna çocuklarını da öldürür kendi elleriyle. Medea'nın adaleti böylesine ağır bedellerle gerçekleştirebileceği inancı, biraz da kendi toplumuna karşı işlediği suçtan kaynaklanır. Çünkü o da babasına, kardeşine, tüm ülkesine ihanet etmiş, hiç tanımadığı düşmanına aşık olmuş, ülkesinin adeta kimliği olan altın postu ona teslim etmiştir. (Euripides, 2008)

Aristophanes'in *Eşek Arıları*'nda doğrudan doğal hukuka bağlı olarak tesis edilen pozitif hukuku temsil eden yargıçlara bir eleştiri vardır. Polis- Site Devlet artık bilge yöneticilerle değil, iştahla zenginleşen demagoglarca yönetilmektedir. Dolarıyla adaletin terazisi şaşmış, erdem, adalet, şahsiyet, mülkiyet, irade, özgürlük gibi

değerler alt üst olmuştur. Adaleti tesis etmesi zorunlu olan üç sınıftan biri olan yargıçlar ve yargıçlık mesleği basiretsiz, cahil, iştahlı demagogların eline geçmiştir. Böyle bir düzende artık ne adaletten söz edilebilir, ne erdemden, ne iyiden, ne mutluluktan. (Aristophanes, 2006)

Antik Yunan toplumunda Platon, Aristoteles ve diğer filozofların önerdiği adil devlet, erdemli yönetici ve akıl-iştah dengesi ya da dengesizliğini gerek doğal hukuk, gerekse pozitif hukuk açısından irdeleyen onlarca oyun vardır. Her ne kadar Platon, şairlere, doxalarla (sanı) ve Musa perileriyle yaratıp toplumda zararlı duyguların uyanmasına neden oluyorlar gibi bir düşünceyle karşı çıksa da, düzeni korumak, adaleti tesis etmek düşüncesi ve ortak iyiyi imleyen mutlu bir toplum ideali tragedyalara ve komedyalara yansımıştır.

Orta çağda akıl, adalet ve erdem, iyi ve kötü, akıl ve iştahla birlikte alegorik kimliklerle ibret oyunlarında Hıristiyanlığın şemsiyesi altında doğrudan insanı öte dünyaya hazırlayan sevap ve günah kavramları içinde oyunlara yansımıştır.

Rönesans'la birlikte birey olan insanın, düzen ve tanrı karşısındaki konumu ve adalet kavramı yine doğal hukuk ve pozitif hukuk açısından tartışılmış ve yeni dünya düzeninde adaletin nasıl tesis edileceği ve insanın mutluluğunun nasıl sağlanacağı konusu tiyatrodan da sorgulanmıştır. Örneğin: Shakespeare'in hemen tüm oyunlarında yozlaşan düzen ve adalet arasındaki çelişki işlenen temel konulardan biri olmuştur. *Macbeth*'de düzeni bozan ve Macbeth

ve Lady Macbeth'in iştahını kabartan cadılardır. *Hamlet*'de, iştahına yenilip Hamlet'in babası olan eski kralı öldürüp annesiyle evlenen amcası Cladius'tur. Zehirleyerek abisi kralı öldürmüş, üstüne bir de kralın eşi, Hamlet'in annesi Gertrude'la evlenmiştir. Böylesi bir karşıdakini tanımama, adaleti böylesine hiçe sayma karşısında Hamlet tesis etmeye çalışır adaleti yeniden, ama beceremez. Çünkü zaten çürüyen çok şey vardır Danimarka krallığında.

Kral Lear'de adaletsiz davranan kralın ta kendisidir. Aynı zamanda Gloucouster'dır da. İktidarı ve tahtını paylaştırdı, küçük kızı Cordelia, ablalarının tersine, ona duymak istediklerinden farklı sözleri, yani çıplak gerçeği söylemiş, Lear'in şimşeklerini üstüne çekmiş ve taht paylaşımından mahrum edilmiştir. Adaletsiz davranmıştır küçük kızı Cordelia'ya karşı kral. Lear iki büyük kızı arasında iktidarı paylaştırır ama aynı zamanda tahttan tamamıyla vazgeçmez de. Yine egemen bir kral gibi davranmak ister. Bir kere adalet alaşağı edilirse, hele adaleti ihlal eden kişi o ülkenin kralıysa, artık o düzen bozulmuş demektir. Öte yandan Gloucester da adil değildir oğulları Edgar ve Edmund'a karşı. Edmund evlilik dışı bir birleşmeden dünyaya geldiği için hep farklı davranmıştır ona. O da bunun bedelini ödetmek ister babasına. İktidar kavgası içinde iştahlarına yenilenler ölürlü. Yaşayanlar adaletten yana olanlardır. Onlar yaşamayı hak ederler hırslarına yenilmedikleri için. Kısasa kısas düşüncesiyle adil davrandığını zanneden ve fakat akılla iştahını kontrol edemeyen, sevgiyle parayı birleştiremeyen Shylock yargulanır *Venedik Taciri*'nde de.

Geçtiğimiz yüzyıl ve bu yüzyıl artık adalet terazisinin bir kefesinde sermaye, diğer kefesinde ise insan hakları vardır. Bu iki değer arasında gidip gelen dünyada pek çok savaşlar çıkmış ve terazinin sermaye kefesi insanın mutluluğuna da ipotek koymuş, insan hakları ve adalet yine en çok tartışılan konulardan olmuştur. Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk açısından devlet, adalet ve insan arasındaki ilişki günümüzde de temel problemlerdendir. Dolayısıyla geçen yüzyıldan bu yana gerek etik açıdan, gerek yasalar açısından insanın konumunu tartışan, sorgulayan pek çok metin yazılmıştır. Özellikle Zola'nın, Fransadaki Yahudi düşmanlığı nedeniyle casuslukla suçlanan Yüzbaşı Dreyfus'un davası için verdiği mücadeleyi anımsamak gerekir. Platon'un da belirttiği *egemenin işine gelen yasa* düşüncesinden hareketle, pozitif hukuk ve devlet arasındaki ilişkiyi sorgulayan Zola'nın, insanlık ve yurttaşlık adına bizzat takip ettiği davalar ve sonucunda çıkarttığı Dreyfus Davası adlı tarihsel-belgesel roman en başat örnek metinlerdendir. (Baysan; 184-195)

Ülkesi Fransa için sonuna kadar savaşan, hayatını ortaya koyan Orleans'lı *Jean Dark* neden yakılır? Dünya adalet istemediği için ve de hayır dediği için. Bernard Shaw'un görüşünden yola çıkılarak, adaletsizlik-kilise-çıkarlar arasındaki ilişki Jean Dark simgesinde, tıpkı düşünce ve adalet uğruna kurban verilen ilk kişi olan Sokrates'i konu alan Maxwell Anderson'un *Yalınayak Sokrates*'i gibi bir oyuna dönüşür.

Pozitif Hukuk'un ve mahkeme sorgulamalarının oyuna dönüştüğü ve bu çerçevede adalet kavramının ne olduğu ve na-

sıl işlediğinin sorgulandığı oyunlar da vardır. Örnekeleyecek olursak: Brecht'in, alt tabakadan bir jürinin, Roma imparatoru Lukullus'un, yer altında yargılanmadan önce, Hades'e mi, yoksa cennet bahçelerine mi gitmesi gerektiğine karar verdiği ve oyunun sonunda kimseye yararı olmadığı için hiçliğe mahkum ettiği *Lukullus'un Sorgulaması*, kilisenin yersel ve göksel evren anlayışına karşı, teleskopuyla gözlem yaparak Kopernik'in güneş merkezli evren anlayışını katkıda bulunan bir bilim adamı Galile ve bilimin sorgulandığı *Galile'nin Yaşamı*, tanrıların adaletsiz bir düzende iyi insan ve kötü insan kavramlarının hangi koşullarda, nasıl gerçekleşebileceğini tartıştığı *Sezuan'ın İyi İnsanı*, bir şey üzerinde hak iddia etmenin ona harcanan emekle orantılı ve adil olacağını, oyun içinde oyun kurgusuyla, çocuk onu doğurmanın mı, yoksa ona bakıp büyütenin midir sorgulanması bağlamında Gruşa'nın öyküsünün anlatıldığı *Kafkas Tebeşir Dairesi*, cehennemdeki bir odada sonsuza kadar hapsedilmiş üç kişinin diyaloglarıyla kişinin özgürlüğü ararken, aslında adaletsiz davranıp başkalarının özgürlüğünün kısıtlayıp kısıtlamadığını tartışan Sartre'in *Gizli Oturum*'u gibi.

Savaş ortamında, kullanılıp kullanılmayacağını pek de düşünmeden atom bombasını bulan ve sonrasında Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan bombalar neticesinde insanların ödedikleri bedel karşısında vicdani sorumluluk duyan Oppenheimer'in, Sovyetler Birliği'yle yarışan Amerika Birleşik Devletlerinin hidrojen bombası tekeli oluşturma isteğine karşı çekinceli davranışı, bomba yapımını geciktirmesi nedeniyle, ABD'ye

güven telkin etmemesi ve geçmişte komünistlerle kurduğu ilişkiler gerekçe gösterilerek açılan soruşturma ve davaların anlatıldığı Heiner Kippard'ın *Oppenheimer Davası*, yine aynı dönemde ABD'den hemen sonra atom bombasını yapan Sovyetler için casusluk yapmakla suçlanan Rossenberg ailesinin davasının konu olarak işlendiği Alain Decaux'nun *Rossenberglar Ölmemeli*, Tevrat'taki yaradılış miti ile evrimci görüş arasındaki tartışmadan yola çıkılarak Amerika'da Darwinci düşünceyi ders kitabından okutan bir biyoloji öğretmenin yargılandığı Jerome Lawrence ve Robert E. Lee'nin *Maymun Davası*, Salem cadı mahkemeleri olayından yola çıkarak ABD'de Mc Carthy dönemindeki komünist avına gönderme yaparak, adaleti hiçe sayan ve aydınlar üzerinde şiddetli baskı uygulayan Amerikan yönetimini eleştiren Arthur Miller'in *Cadı Kazanı*, H. M. Enzenberg'in *Havana Duruşması*, Peter Weise'in, *Soruşturma'sı*, Hedda Zinner'in *Dimitrof'un Savunması*, suç-ceza-adalet kavramlarının devlet düzeyine bağlı olarak ne kadar dönüştüğünü-değiştirdiğini eleştirel bir gözle anlatan Sigfried Lenz'in *Suçlular çağı Suçsuzlar Çağı*, Bolivar'a el altından yardımcı olan Montserrat'nın sıradan beş kişinin ölümüne karşı Bolivar'ı ele vermediğini anlatırken adalet, özgürlük, insan hakları kavramları üzerine düşündüren Emmanuel Robles'in *Özgürlüğün Bedeli* bu tür örneklerdendir.

Ülkemizde de adalet kavramı gerek dogal hukuk, gerek pozitif hukuk bağlamında – aralıklarla demokrasi, adalet, hukuk, insan haklarının şiddetle sorgulandığı darbe dönemleri de dikkate alındığında- sıklıkla işlenen konulardandır. Mithat paşa'nın yargılanmasıyla ilgili belgelerin kullanıldığı ve Orhan Asena'nın kaleme aldığı *Yıldız Yargılaması* (Nutku, 2009), suç-suçlu-ceza ve adalet gibi kavramları yeniden düşündüren, hapishanelerde özellikle şiddetten ötürü mahkum olarak yatan ve suçlu denilen insanların, aslında içindeki şiddeti bitirememiş, sürekli suçlu arayan kişiler tarafından şiddetlice mahkum edilişlerini ironik bir biçimde düşündüren Turgut Özakman'ın *Duvarların Ötesi* (Singer, 2012), toprak ağalığının hala sürdüğü bir yörede muhalif düşüncelerinden ötürü ağalar tarafından öldürülen Haydar'ın öyküsünü oyun içinde oyun içinde oyun kurgusuyla sorgulayan Oktay Arayıcı'nın *Bir Ölümün Toplumsal Anatomisi*, düşüncelerinden ve bilime-adalet-özgürlüğe olan inancından ötürü engizisyon tarafından yargılanan ve dili kopartılarak canlı canlı yakılan Giardano Buruno'nun engizisyona ve cehalete karşı verdiği mücadelenin anlatıldığı Erhan Gökgücü'nün *Giardano Buruno*, Uğur Mumcu'nun *Sakıncalı Piyade*, Tüuran Oflazoğlu'nun *Gardiyan*, Faruk Eren'in *Biz Ceza Avukatının Anıları*, Eşber Yağmur Dereli'nin *Akrep*, Metin Balay'ın *Deniz Adında Bir Delikanlı* gibi oyunlar adalet ve özgürlük bağlamında pozitif hukukun sorgulandığı örneklerdendir.

SONUÇ

Kaba güce karşı akıl gücünün egemen olduğu dönemlerden günümüze adalet kavramı en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Sokrates'le birlikte etik ve yasalar bağlamında sorgulanan adalet üzerine düşünceler, aşkın adalet ve yerleşik adalet ya da doğal hukuk ve pozitif hukuk bağlamında Platon'dan Aristoteles'e, Kant'tan Hegel'e pek çok filozof tarafından ele alınmış, adaletin, erdem, özgürlük, hukuk, devlet ve insan haklarıyla ilişkisi üzerine görüşler sunulmuştur. Bu görüşlerde ortak olan düşünce adil olmayan devlet ve toplumların eksik ve bozuk devletler olacağı, dolayısıyla yurttaşlarının da mutlu olamayacağıdır. Gerçek olan da şudur: Bütün bu görüşlere, tartışmalara, adalet arayışlarına rağmen insanlık tarihi boyunca pek çok devlet, yurttaşlarına, özellikle egemen güce muhalif davranan yurttaşlarına-aydınlarına karşı adaletsiz ve haksız davranmış, yurttaşlarının özgür iradelerini baskı altına almıştır. Tarihte yaşanan tüm bu adaletsiz uygulamalar tiyatroya da yansımış, adalet, erdem, özgürlük, suç, ceza, hak, yasalar tiyatrodaki tartışılmış, eserler yazılmış, seyircilerle paylaşmıştır.

Tarih boyunca yapılan savaşlar, ölen insanlar, ölüm cezaları, baskılar, açlık, yoksullukla dolu trajik bir geçmişle bugüne gelen dünyamızda hala adaletsizlik, açlık, savaşlar, işkence, insan hakları ihlalleri tüm hızı ve şiddetiyle sürmektedir. Nasıl ki Prometheus mitinde, tarih, adaleti ölümü pahasına sağlayan Prometheus aracılığıyla insan eliyle yazılmışsa, gelecekte de, adalet yine insan eliyle tesis edilecektir. Daha adil, daha mutlu, daha akıldan yana bir dünya kurmak adına

NOTLAR

- 1 Sokrates Platon için çok değerlidir. Nitekim hocası için Sokrates'in Savunması adlı eserini yazmıştır. Sokrates'in ideallerinden ve bilgiye verdiği önem yüzünden yargılanmış, hakkında ölüm kararı verilmiş ve bizzat kendisi bile isteye ölüm cezasını yerine getirmiştir. Çünkü ona göre ölüm bir ceza değil, bir yolculuktur. Ayrıca öteki dünyada soru sormak yüzünden mahkum edilme tehlikesi de yoktur. Yaşamı boyunca insanlara hep ahlakı, eparası yoktur. Sürgün edemez, çünkü sürgüne gittiği yerde de soru sormayı sürdürecektir. Bu yüzden mahkeme ölüm cezası verir. Ancak Sokrates hiç ağlayıp sızlamamış, yaptığı hiçbir şeyden pişmanlık duymadan baldıran zehiri içerek infazı kendi gerçekleştirmiştir. Platon'a göre Sokrates'in ölümü için oy kullananlar çok acı çekecektir. Kurtulması için oy kullananlar ise gerçek bir yargıçtır.
- 2 PLATON, Devlet, 335b. PLATON, Yasalar 678a'da, siyasi düzenin nasıl başladığını açıklamak için Tufan Miti'nde aktardığı ilk toplumdaki insanların " her şeyden önce sayıları az olduğu için birbirlerini sevdiklerini ve hoş tuttıklarını, yiyecek yüzünden kavga çıkmadığını... otlak sıkıntısı olmadığını, etle sütün bol olduğunu " belirterek, insanlar arasında sevgi ve dayanışmanın olduğu bu bolluk toplumuna patriyarsi (reislik) toplumu adını verir.

KAYNAKÇA

- AİSKHYİLOS, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, Çev. EYÜBOĞLU, Sabahattin, ERHAT, Azra, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000.
- ARİSTOPHANES, *Eşek Arıları-Yargıçlar*, Çev. EYÜBOĞLU, Sabahattin, ERHAT, Azra, T. İş Bankası Yayınları, İst. 2006.
- ARİSTOTELES, *Nikomakhos'a Etik*, Çev. BABÜR, Saffet, 1103a 5, Kebikeç, Ankara.
- BAYSAN, Gül Tekay, *Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı Zola*, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 19, Sayı. 1.
- DEMİREL, Kemal, *Antigone*, Tekin yayınevi, İstanbul 1973.
- ERHAT, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İst. 2011.
- EURİPİDES, *Medea*, Çev. BALAY, Metin, Mitos Boyut Yayınları, İst. 2008.
- GÜRİZ, Adnan, *Adalet kavramı*, www.anayasa.gov.tr, Erişim Tarihi: 14 Mart 2012.
- HABİB, Şeyla Ben, *Eleştiri, Norm, Ütopya*, Çev. TEKEREK, İsmet, İletişim Yayınları, İst. 2005.
- HEGEL, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çev. KARAKAYA, Sosyal Yayınları, İstanbul 2004.
- NUTKU, Hülya, *Günümüzde Belgesel Tiyatro Anlayışının Önemi*, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Sayı. 27, 2009/1, A.Ü. DTCE, Tiyatro Bölümü, Ankara.
- ÖKTEM, Niyazi, *Devlet . ve Hukuk Felsefesi Tarihi*, Der yayınları, İst. 1993.
- PLATON, *Devlet*, Çev. EYÜBOĞLU, Sabahattin-CİMCOZ, M. Ali, Remzi Kitabevi, İst.1995.
- PLATON, *Statesman*, www.perseus.org, Erişim Tarihi: 2005.
- PLATON, *Yasalar*, Çev. ŞENTUNA C., BABÜR, S., Ara Yayınları, İst. 1988.
- ROSS, D., *Aristoteles*, Çev. A. ARSLAN& İ. O. ANAR vd., Kabalıcı Yayınevi, İst. 1999.
- SİNGEZ, Asmin, *İnsanın Duvarı Yine Kendisidir: Duvarların Ötesi*, www.tiyatrodunyasi.com, Erişim tarihi: 21 Mart 2012.
- SOPHOKLES, *Antigone*, Çev. DİLMEN, Güngör, Mitos Boyut yayınları, İstanbul 2005.
- STRAUSS L.& CROPSEY, J., *History of Political Theory*, The University of Chicago Press, 1987
- TEKEREK, İsmet, *Hegel'in Hukuk Felsefesinde Özgürlük*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bl. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2012.
- TEKEREK, İsmet, *Platon'un Siyaset Felsefesi*, E.Ü. Edebiyat Fak. Felsefe Bl. Doktora Ödevi, İzmir 2005.
- TEKEREK, Nurhan, TEKEREK, İsmet, *Aristoteles'te Poetik ve Etik Bütünlük*, A. Ü. DTCE, Tiyatro Bölümü, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Yıl. 2008, sayı. 26, Ankara, s. 74.
- TOPAKKAYA, Arslan, *Aristoteles'de Adalet*, Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 2/6, Winter 2009.
- ULAŞ, Sarp Erk ve Diğerleri, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2002.
- ZERENLER, Dilek, *Antigone'nin İki Farklı Yorumu*, Türkiyet Araştırmalar Dergisi, sayı. 18, Güz, 2005.

